

Objavljeno:

ZAVIRŠEK, Darja. Od aktivizma do profesionalizacije : refleksija delovanja ženskih nevladnih organizacij na področju nasilja nad ženskami in otroki v Sloveniji. V: HORVAT, Dalida (ur.). *Psihosocialna pomoč ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje : priročnik*. Ljubljana: Društvo SOS telefon za ženske in otroke - žrtve nasilja, 2004, str. 1-13.

OD AKTIVIZMA DO PROFESIONALIZACIJE : REFLEKSIJA DELOVANJA ŽENSKIH NEVLADNIH ORGANIZACIJ NA PODROČJU NASILJA NAD ŽENSKAMI IN OTROKI V SLOVENIJI

Prof. dr. Darja Zaviršek

*V spomin na izobraževanje prvih prostovoljk
za delo na SOS telefonu, ki je potekalo
nek vikend v povsem prazni Višji šoli za socialne delavce
na Šaranovičevi 5 v Ljubljani leta 1989.*

Uvod

Ženske nevladne organizacije (ŽNVO) so bile v Sloveniji, tako kot drugod po svetu, posledica in reakcija na prazni prostor v javnem socialnem sektorju, ki je konec 80. let, še bolj pa v začetku 90. let obstajal na področju socialne pomoči ženskam, ki so doživljale fizično in spolno nasilje. Zahteva po prekinitvi nasilja nad ženskami je bilo po vsem svetu eno od najradikalnejših zahtev **feminističnega gibanja**, zato ni naključje, da so tudi NVO, ki se ukvarjajo z žensko problematiko pri nas, izhajale iz feministične teorije in kasneje v praksi iz feminističnega socialnega dela. Javne socialne službe so v tistem času to področje praviloma zavračale, zanikale probleme pretepenih in zlorabljenih žensk in bile bolj del problema kot del rešitve pri pomoči ženskam. Tako je prav feministično gibanje spodbudilo, da se je reševanje vprašanja nasilja pri nas zaradi vpliva NVO do določene mere "prijelo" tudi v javnem sektorju, predvsem na centrih za socialno delo in v drugih državnih institucijah kot na primer

na policiji in deloma v izobraževalnih institucijah.¹ Tako lahko tudi pri nas do določene mere trdimo, da je radikalna feministična zahteva po nujni učinkoviti pomoči žrtvam nasilja postala del "*mainstreama*" in vsaj do določene mere prodrla v tradicionalnejše državne institucije. Ponekod so centri za socialno delo po vzoru nevladnih organizacij za pomoč ženskam, začeli ustanavljati varne hiše in začeli več pozornosti namenjati svetovanju ženskam na področju nasilja (predvsem CSD Maribor, Novo mesto, nekaj ljubljanskih centrov za socialno delo kot na primer CSD Moste, CSD Center in še nekateri). Danes pa se ustanavlja mreža koordinatork za področje nasilja v družini.

Tekom let so se ŽNVO v Ljubljani vse bolj specializirale in naredile 3 vidne premike: a.) od manj specializirane pomoči do na **problem usmerjene partikularne pomoči**; b.) od delovanja pa načelu solidarnosti za enakost vseh žensk **k individualizaciji pomoči**; c.) od občega zavedanja nasilja nad ženskami, k vse bolj partikularnemu **zavedanju potreb** posameznic (hendikepiranih žensk, deklic). Pomoč ženskam, ki preživljajo nasilje je postalo vprašanje demokratizacije vsakdanjega življenja in centralni element pri krepitvi pluralizacije socialne sfere in demokratične kulture (humanost, pluralnost, pravičnost in enakost med spoloma s posebnim poudarkom na pravicah žensk).

Nekatere starejše ŽNVO v Ljubljani so nastale z neposredno feministično akcijo in ostale aktivistično usmerjene (SOS, Ženska svetovalnica), druge pa so izhajale predvsem iz individualnih potreb žensk in niso nikoli bile aktivistične. Nekatera društva kot so Društvo za nenasilno komunikacijo ali Združenje proti spolnim zlorabam, ki sicer nista nastala kot

¹Vseeno še vedno naletimo na predsodke kot na primer: "*Ne smemo se iti nikakršen feminizem...*" (udeleženka posveta Socialne zbornice o nasilju nad ženskami, ki dela na neki občinski upravi, december 2003). Čeprav so slovenske nevladne organizacije, izhajajoč iz feministične teorije in gibanja za pravice žensk, skoraj zastoj vzpostavile sistem pomoči ženskam in otrokom žrtvam nasilja, je nepoznavanje problematike še vedno veliko. Izjava dokazuje dvoje: a.) da oseba ne ve, kaj pomeni beseda feminizem; b.) da je govorka polna predsodkov, ki temeljijo na neznanju in tim. ljudski folklori, ki ne temelji na strokovnih kaj šele znanstvenih virih. Izjava žali desetletne napore slovenskih prostovoljk in strokovnjakinj in širše feministično gibanje, ki je odločilno vplivalo na razvoj pomoči ženskam in otrokom. Je izjava, ki govori o zanikanju, jezi in smešenju.

posledica feministične akcije, sta se izoblikovala kot organizaciji z visoko stopnjo politične zavesti.

Razlika med reševanjem nasilja in javnim govorom na tem področju v zahodnih državah in v Sloveniji, je še vedno velika tako po številu ponudbe kot po raznorodnosti. V Nemčiji na primer, ki ima okoli 81 milijonov prebivalstva, je do leta 1974, ko sta nastali prvi varni hiši v Berlinu in Koelnu, nastalo do danes okoli 375 varnih hiš za ženske in otroke, ki preživljajo nasilje (Carol Hagemann-White 1998: 178). Poleg tega pa po zahodnih državah obstaja trdna mreža feminističnega svetovanja, telefonskih linij, kriznih centrov za dekleta in dečke, ki bežijo pred spolnim nasilje, cenejše taxi službe, ki jih subvencionira država, deli parkirnih hiš, ki so namenjeni samo ženskam in številni televizijski programi.

V VB na primer obstajajo svetovalne skupine preživelih (*survivor advisory groups*), ki so udeležene pri načrtovanju politike na tem področju in pri delovanju vseh socialnih služb, ki se ukvarjajo s to problematiko. Svetovalne skupine preživelih so del forumov na področju družinskega nasilja in so vključene v sistematična svetovanja v organizaciji Women's Aid, ki je glavna državna agencija, ki se ukvarja z zatočišči in drugimi oblikami pomoči ženskam in otrokom, ki preživljajo vse vrste nasilja (Aris, Hague, Mullender 2003). Tudi angleško Ministrstvo za notranje zadeve financira vrsto projektov za pomoč in za razvoj dobre prakse na področju dela z družinskim nasiljem, nekaj od njih pa posebno upošteva pogled in zgodbe samih žensk, ki so preživele nasilje (ibid.).

Tudi pri nas imajo v zadnjih letih ženske nevladne organizacije več vpliva na delovanje državnih organov. Primeri za to so sodelovanje v strokovnem svetu na področju nasilja nad ženskami pri MDDSZ (predvsem Ženska svetovalnica - ŽS), sodelovanje pri pisanju Nacionalnega načrta na področju preprečevanja nasilja nad ženskami (Društvo za nenasilno komunikacijo DNK) ter občasna izobraževanja policistov s strani nevladnih organizacij (SOS, ŽS, DNK, Združenje proti spolnim zlorabam). Tovrstnih primerov bi bilo potrebnih še veliko več. Ženske nevladne organizacije in skupine preživelih bi morale biti vključene tudi v izobraževanje socialnih delavk, ki delajo v javnem sektorju.²

² Takšna prakse sej je uveljavila v ZDA, Veliki Britaniji, ponekod v Nemčiji in trenutno celo v Beogradu, kjer feministična NVO na področju nasilja nad ženskami Autonomi ženski center, izobražuje skupino socialnih delavk iz vseh CSD v Beogradu.

Spremenjena definicija nasilja

Večkrat se zastavlja vprašanje, zakaj so nevladne organizacije, ki delujejo na področju žensk bolj angažirane in imajo teoretično in praktično povsem drugačen nastop na področju nasilja nad ženskami in otroki ter na področju odvisnosti, kot državne službe. Za to sta dva ključna razloga: 1.) ker so državne službe nastajale pod vodstvom moških, ki so tekom stoletij in desetletij ohranjali patriarhalne obrazce razmišljanja o ženskah in ravnanja do žensk in otrok, v NVO na tem področju pa so zaposlene ženske, ki načela dobre prakse utemeljujejo na osebnih zgodbah žensk; 2.) ker so mnoge ženske, ki delujejo na področju ženske problematike izhajale iz osebnih izkušenj in bile strokovno in osebno še posebno zainteresirane za najboljšo prakso (*best practice*) na tem področju.

Pred nastankom ŽNVO v Ljubljani v Sloveniji ni bilo žensk, ki bi s svojimi izkušnjami opozarjale na problematiko nasilja. Šele v ŽNVO je prišlo do tega, da so nekatere strokovnjakinje javno spregovorile o lastnih izkušnjah nasilja. Posledica tega je bila, da so se začele razvijati drugačne oblike intervencije, kot smo jih poznali s strani državnih socialnih služb, ki so se s problematiko ukvarjale »distancirano«, kot da se to ne tiče vsake ženske posebej, temveč žensk, ki so bile že označene kot deviantne (revnim, ženskam, ki imajo alkoholika, ženskam z drugimi zdravstvenimi težavami ipd.).

Osebna izkušnja je vplivala tudi na kvaliteto intervencije. Vsaka intervencija temelji na določeni obliki interpretacije. ŽNVO v Ljubljani so izhajale iz feministične interpretacije neenakega razmerja med ženskami in moškimi in iz dejstva, da je nasilje nad ženskami in otroki predvsem moška oblika nadzorovanja žensk. Takšen pogled na nasilje je bil drugačen od obstoječe pravne definicije in je dokazal, da je **definicija nasilja** nekaj spremenljivega ne statičnega in stalnega in da je odgovor na to, kaj je nasilje, odvisno od številnih socialnih situacij in okoliščin. Ker je nasilje socialni fenomen mora definicija nasilja ostati fluidna prav tako kot so spreminjajoča socialna razmerja in interpretacije teh razmerij. Prav zato obstaja veliko različnih definicij nasilja. Za razumevanje nasilja je najpomembnejše, da poznamo in analiziramo kontekst, v katerem se je nasilje zgodilo. Elizabeth Stanko (2003) poudarja, da je pri razumevanju konteksta najprej pomembno analizirati kaj se je zgodilo, kdaj, kje in med kom. Izpostavlja 4 elemente: a.) samo dejanje; b.) odnos v katerem sta/so osebe med katerimi poteka nasilje; c.) prostor dejanja nasilja; d.) rezultat nasilja oziroma škoda, ki je bila

povzročena (Stanko 2003: 11). Vsi ti med seboj povezani elementi ustvarjajo prvo podobo o nasilnem dejanju in o njegovem pomenu.

ŽNVO dokazujejo, da v slovenski družbi obstajajo različni pomeni nasilja in da se pomeni tudi geografsko razlikujejo (na ruralnih področjih je raven sprejemljivosti do nasilja višja kot v mestih). Pomen nasilja je vpisan v socialni kontekst in je odvisen od starosti, spola, osebne zgodovine, identitete tistega, ki interpretira. Stanko (2003) poudarja, da je pomen nasilja odvisen od tim. "pravil sodelovanja" (*rules of engagement*). V institucijah so nekatere vrste nasilja že del institucionalnega režima (v zavodih na primer prakse izoliranja osebe, vezanje s pasovi, dajanje previsokih doz zdravil ipd.). V izrazito patriarhalnih družbah vsebujejo odnosi med raznospolnimi partnerji že tudi pravilo, da je nasilje moških nad ženskami del intimne komunikacije, torej dovoljeno. V nekaterih družbah vsebujejo "pravila sodelovanja", ko gre za otroke in odrasle že tudi samoumevnost, da je nasilje nad otroki sprejemljiva oblika socialnega nasilja.

Delovanje ŽNVO je tekom desetih let dokazalo, da nasilje nima pomena kakršnega so mu pridali nasilneži (»tepem, ker jo imam rad«, »tepež je del vzgoje«, »zlorabe se pozabijo«, »ker sem ljubosumen« ipd.). Prav tako se je izkazalo, da blaga kaznovalna politika ne zmanjšuje pripravljenosti za nasilje. Programi NVO na področju nasilja nad ženskami in otroki zato niso bili uokvirjeni v že znane definicije nasilja, temveč so te definicije vedno razširjali in poudarjali problematičnost njihovih meja (na primer zavzemanje za to, da se lahko telesno poškodbo preganja po uradni dolžnosti, da se preganja spolno nadlegovanje, da se kaznuje psihično nasilje, da se upoštevajo okoliščine v katerih ženske zanikajo ali spreminjajo zgodbo o preživetem nasilju ipd.).

Pri definiranju nasilnega dejanja je potrebno upoštevati, da je konflikt vedno interpretativna aktivnost. Številne raziskave so dokazale, da moški, ki so nasilni do žensk, interpretirajo in predstavljajo obnašanje ženske kot izzivalno, nasilno, zlorablajoče, ne glede na to, kaj partnerka v resnici dela (Dobash in Dobash 1992). **Analize motivacij nasilnežev za nasilje kažejo, da nasilneži aktivno konstruirajo svoje žrtve kot primerne tarče svoje agresije ne glede na to, kako se žrtev obnaša.** Tisti, ki uporabljajo nasilje, si ne predstavljajo boljše strategije kot je nasilje, ali pa verjamejo, da je nasilje metoda izbire. Obstoje konflikto in nasilja pokaže, da obstajajo konflikti interesov in da obstaja boj za dominacijo in nadzorovanje.

Feministična interpretacija nasilja, ki je bila v Sloveniji s strani strokovnjakov pretežno omalovaževana, trdi, da nasilje moških nad ženskami, ni pokazatelj izgube nadzora (moški, ki izgubi zaposlitev; ki ne najde svojega mesta v družini ipd.) ampak **način vzpostavitve nadzora**. Nasilje govori o tem, da je en član družine pripravljen, da zagovarja in vzpostavlja svoj vpliv s silo tudi na račun varnosti in integritete drugih. Agresivnost in nasilje sta prisilna procesa, ki reflektirata zavestno odločitev nasilneža, da uporabi silo naproti žrtvi in da je to odločitev s katero žrtev kaznuje za transgresijo, za prestopanje »dovoljenih » meja, za prestopanje patriarhalno pričakovanega obnašanja. (Klein 1998). Žrtev se kaznuje zato, ker je domnevno naredila nekaj narobe.

Ti koncepti imajo vsaj 2 pomembni implikaciji za razumevanje nasilja v družini: a.) poudarjajo, da je **uporaba sile stvar individualne izbire znotraj osebnega nadzora** in da ne gre za silo, ki je zunaj človeka in proti kateri se človek ne more braniti; b.) nasilnež **interpretira ali pa konstruira družinske dogodke tako, kot da zahtevajo uporabo sile**.

Konceptualni premiki pod vplivom delovanja ženskih nevladnih organizacij na področju nasilja nad ženskami in otroki

Teoretični premiki, ki izhajajo iz delovanja ŽNVO so naslednji:

1.) ŽNVO so **prekinile s "strukturnim fokusiranjem" na povzročitelje in se začele osredotočati na pomoč preživelim in otrokom**. Ostale obstoječe službe so bile osredotočene predvsem na vprašanja "ali bi ta človek res lahko storil kaj takšnega", "kaj ga je navedlo k temu", "kako ga je ženska spodbujala" "kako pomagati njemu, saj je bil sam žrtev nasilja v otroštvu" ipd. Strukturno fokusiranje je proces, da se vsa pozornost v analizi in v praksi pomoči usmeri na nasilneže, ki pa so že strukturno močnejši (na ekonomski, socialni, kulturni in simbolni ravni). Predvsem v tradicionalnejših družbah kakor je slovenska obstaja nevarnost, da bo pozornost pri nasilju ponovno strukturno fokusirana na moške in da se bo v socialnih službah več pozornosti namenilo nasilnežem kot žrtvam. Takšno strukturno fokusiranje je najbolj očitno na slovenskih sodiščih: storilec ima plačanega zagovornika, žrtev ne; šele pri hujših poškodbah se avtomatično sproži kazenski pregon; čeprav je za pomoč žrtvam narejenega malo, strokovnjaki poudarjajo, da je potrebno razvijati nove programe za nasilneže; nizko število obsojenih nasilnežev; zagotavljanje možnosti, da imajo nasilneži stike z otroki ipd. **Strukturno fokusiranje je torej način razmišljanja in delovanja, ki tistemu,**

ki ima v družbi več moči in resursov, namenja več pozornosti tudi v psihosocialnih programih, v policijski in sodni obravnavi.

2.) Glavna naloga ŽNVO je **podpora ženskam in otrokom, ki preživljajo nasilje in ne podpora nasilnežem**. V državnih službah, nasilje nad ženskami in otroki sicer ni več tabu, vseeno pa ostaja tabuizirana sama pomoč žrtvam/preživelim. Strokovnjakinje, ki izvajajo tradicionalne oblike psihosocialne pomoči so se pogosto solidarizirale z nasilneži in dvojno viktimizirale žrtve. ŽNVO ukinjajo neintencionalno in nereflektirano družbeno solidarnost z nasilneži, kot jo poznamo iz preteklosti. Pristopi na področju podpore ženskam in otrokom so bili poimenovani kot zagovorništvo za ženske in otroke, opolnomočenje žensk in otrok, procesi dvigovanja samozavesti (asertivnosti).

Ta konceptualni premik pa še ne pomeni, da se ženske NVO odlikujejo zgolj s primeri dobre prakse. Nasprotno, delovanje ženskih NVO ne moremo zgolj glorificirati in ustvarjati predstavo o čno/beli realnosti, češ, državne socialne službe so »bad guys«, nevladne organizacije pa so »good girls«. Očitki uporabnic, ki se nanašajo na strokovno delo ženskih NVO se najpogosteje tičejo dosegljivosti, strokovnih kompetenc in neustreznih prostorov, kjer delujejo NVO. Naj navedemo nekaj primerov:

- strokovne delavke ni, ko bi morala dežurati na telefonu ali biti na voljo za individualni pogovor;
- strokovne delavke so preveč direktivne, skoraj avtoritarne v smislu »morate ukrepati«, »tako morate prekiniti«, »prijaviti«, »to je nezaslišano, da vas tepe« ipd.
- strokovne delavke pustijo uporabnice čakati, kot je to navada v državnih socialnih službah;
- strokovne delavke obljubljajo pomoč, potem pa prekinejo proces;
- strokovne delavke in prostovoljke se menjajo in ne omogočajo kontinuitete;
- prostori, kamor pride uporabnica so takšni, da se počuti še bolj razvrednotena (drugi ljudje, razpadajoče hiše, cigaretni dim).³

Istočasno je tudi v državnih socialnih službah mogoče najti primere odlične prakse socialnih delavk, ki delajo na primerih nasilja v družini in spolnih zlorab.

³ Iz raziskave: »Evalvacija nevladnih programov na področju ženske problematike, ki jih financira Mestna občina Ljubljana (2002-2004), elaborat« Nosilka: Darja Zaviršek, naročnik MOL, 2004.

3.) ŽNVO so **redefinirale, preokvirile** (*reframing*) in na **ново poimenovala problematiko**, ki je bila v preteklosti označena kot problemi disfunkcionalne družine, družinskih konfliktov, neustreznih partnerskih odnosov, alkoholizma, brezposelnosti ipd.⁴ To redefiniranje je le deloma vstopilo v državne službe, saj je v šifrantu na področju socialnih storitev, ki jih po vsej Sloveniji uporabljajo socialne službe, nasilje nad ženskami in otroki uvrščeno v kategorijo "težave v partnerskih odnosih". To pomeni, da v uradnem seznamu socialnih intervencij nasilje nad ženskami ne obstaja.⁵ Upoštevanje zgodb preživelih žensk so preokvirila tudi vprašanja, ki jih strokovnjakinje zastavljajo uporabnicam. Namesto "kaj je storila, da ga je izzvala", "zakaj ne odide", se zastavljajo vprašanja "zakaj moški ravna nasilno", kam naj se ženska umakne", "zakaj je storilec ne pusti oditi?"

4.) ŽNVO so se **zoperstavile iskanju krivde za nasilje v družini in za nasilje moškega nad ženskami in otroki pri ženskah samih** in na številnih primerih iz prakse dokazale, da je za razumevanje nasilja potrebno razumeti predvsem **samoumevnost uporabe nasilja pri nasilnežih**. Nasilneži jemljejo nasilje kot samoumevni del svoje moškosti, so socializirani za dojemanje žensk kot oseb, ki so jim podrejene, so socializirani v to, da z grožnjami in nasiljem do šibkejše osebe lahko dobijo zaželeno obnašanje ali stvar ipd. Nasilje moškega se je začelo definirati kot dejanje, ki je posledica zavestne akcije, in ne nezavednega motiva, moške narave, nenadnih nekontroliranih impulzov. Individuum je potemtakem odgovoren za nasilna dejanja in se ga dojema kot subjekta, ki lahko izbira med nasiljem in nenasiljem. Pripravljenost za nasilje je tako mešanica socialno konstruirane avtoritarne moškosti in tega, kako nekdo interpretira določeno socialno situacijo (kako hitro se počuti, da je nekaj naperjeno proti njemu). Če je nasilje družbeno sprejemljiva in družbeno uspešna oblika reševanja frustracij, bodo moški uporabljali nasilje za razreševanje situacij, ki jih interpretirajo kot da so naperjeno proti njim.

5.) ŽNVO so sprejele načelo, da naj se ženske, ki so preživele nasilje ali imajo pretekle izkušnje z odvisnostmi **vključujejo v delo ŽNVO**. V nekaterih ŽNVO v Ljubljani tako sodelujejo ženske, ki so bile prej uporabnice in so sedaj del organizacije kot prostovoljke. To ima lahko številne pozitivne učinke tako na žensko samo kot na kvaliteto organizacije, saj imajo uporabnice več zaupanja v tiste strokovnjakinje, ki imajo same podobne izkušnje.

⁴ Več o tem glej v : Darja Zaviršek, Diskurzi o nasilju in pomoči. Socialno delo, letnik 36, št. 5-6, 19997. str.329-346.

⁵ Šifrant izdelal Inštitut za socialno varstvo RS pri MDDSZ.

Raziskava v zatočiščih angleške nacionalne organizacije Women's Aid je ugotovila, da so ženske, ki so sodelovale pri odločitvah v zvezi z delovanjem zatočišča in sodelovale pri vodenju zatočišča, bile bolj neodvisne po tem, ko so zatočišče zapustile. Rezultat njihove participacije je, da so pridobile samozavest, pogum in več nadzora nad svojim življenjem (Aris, Hague, Mullender 2003: 157).

Prav tako pa se pogosto zgodi, da je izkušnja nasilja in zlorab tako boleča, da strokovnjakinja, ki ima sama **izkušnje z nasiljem ni sposobna empatije z drugimi ljudmi** in ne da bi se tega zavedala, ponavlja zlorablajoča ravnanja do drugih ljudi. Zato ni dovolj načelo, da sama izkušnja nasilja že »kvalificira« osebo za delo z ženskami in otroki, ki so preživeli nasilje. Za takšno delo je potrebno, da je človek pripravljen s pomočjo druge osebe opraviti proces, ki omogoča uvid v paleto čustev, ki jih človek nosi s seboj in s tem poveča refleksijo do svojega lastnega ravnanja do sebe in do drugih ljudi.

6.) ŽNVO so pripomogle k temu, da prihaja tudi do **strukturnih sprememb** na področju sociale, policije, sodstva, zdravstva in šolstva.

O tem, kako pomembno je, da se nasilju nad ženskami zoperstavijo različni segmenti družbe in da se nasilje de-individualizira, govori citat Carol Hagemann-White:

"Čeprav je individualizirana podpora ženski bila in ostaja koristna za opozarjanje na zanke tradicionalne ženske vloge, in ko se de-legitimira moška dominacija in posedovanje žensk, pa je koncept solidarnosti bolj uporaben, če se hočemo spopasti s samim nasiljem. Za oboje, feministične aktivistke, ki močno tvegajo, da bodo izgorele in za ženske, ki se soočajo z večletnim nasiljem z visokim tveganjem, da obupajo in se vrnejo k nasilnežu, se zdi ključno to, da dobijo izkušnjo upanja, da je nasilje mogoče zaustaviti, in da se bolečine in uničenje lahko pozdravi. Okrevanje, postati spet celovita oseba pa v resnici ni individualni proces" (1998: 187-188).

7.) ŽNVO spodbujajo ukinjanje tabujev in številnih **dvojnih kriterijev**, ki ženske pri istih dejanjih kot jih naredijo, moški obravnavajo drugače (ženska in moški, ki zapustita otroka; ženska in moški kot storilca kaznivega dejanja; ženska in moški, ki sta nasilna do otroka). Čeprav so očetovske figure pogosto tiste, ki zlorablajo, se jih bo pogosteje opravičevalo. V primeru ko bo storilec moški, se bo fokusiralo na odnos, saj se bo to videlo kot odnosni problem (problematični odnos med materijo in očetom, v katerem so matere nesposobne uresničiti svojo identiteto kot žene). V tem primeru so ženske videne kot faktor, dejavnik, ki

naj pojasni, razloži dejanje storilca. Če pa je nasilna ženska, se ozornost izključno fokusira na storilke in se ne išče "odnosnega problema".

8.) ŽNVO so pripomogle k temu, da se razširi predstava o tem, kaj je nasilje, saj so začele opozarjati na **problem nasilja brez vidnih poškodb in na nasilne dogodke s pristankom**. Nasilje lahko poteka izredno prikrito in ni nujno da vključuje dotike (na primer spolna zloraba, ko vzgojitelj po telefonu v zavodu govori obscenosti dekletom, ki imajo slab vid⁶).

Eden od najbolj problematičnih področij znotraj spolnega nasilja nad ženskami in otroki, je vprašanje dogodkov s pristankom. Čeprav gre za nasilne dogodke s pristankom, ugotovimo, da gre v resnici za neprostovoljni pristanek. Eden takšnih primerov so na primer spolne zlorabe v institucijah s strani sostanovalcev ali s strani osebja. Raziskava Michelle McCarthy (2000) dokazuje, da je veliko neprostovoljnega pristanka med dekleti in ženskami, ki so intelektualno ovirane in živijo v zavodih. Na spolnost pristanejo najpogosteje ker: ne želijo več neprestanega nadlegovanja in siljenja v spolnost; ker jih bo spolni stik z enim obvaroval pred zlorabami drugih moških; da ohranijo naklonjenost tistega, ki hoče spolnost; da pridobijo nekaj redkih privilegijev kot so nekaj denarja, priboljškov, daril; da dobijo nekaj čustvene naklonjenosti in bližine.⁷

Vse več raziskav pa ugotavlja, da se dogodki s pristankom, ki so v resnici nasilje, najpogosteje dogajajo med mladimi dekleti, ki pridejo na zmenek s fantom (Roemkens, Mastenbroek 1998). V ZDA ena od novejših raziskav dokazuje, da je vsako 5 dekle bilo posiljeno v času zmenka, neka Nizozemska raziskava dokazuje, da je med 457 študentkami v Amsterdamu, skoraj vsaka 5, torej 19% poročala, da so imele nezaželeni spolni kontakt, ko so šle na zmenek (ibid.: 61)

Eden od najpomembnejših kriterijev tega, kdaj je dogodek s pristankom nasilno dejanje je dominacija ali izrabljanje moči. McCarthy (2000) je na primer ugotovila, da v primerih nasilja v socialnih zavodih, ko sogojenec zlorablja sogojenko, praviloma njegova diagnoza pomeni »blažjo« diagnozo od njene. Gojenka je torej bolj odvisna od drugih ljudi in se jo jemlje manj resno kot gojenca. Kot med ne-hendikepiranimi ljudmi, zlorablja praviloma tisti z blažjo diagnozo (nasilnež, ki ima višji socialni status bo pogosto nadlegoval osebo z nižjim). Zato je pri nasilju s pristankom potrebno analizirati **najprej socialna in simbolna razmerja**

⁶ Primer tega glej v knjigi: Darja Zaviršek, Hendikep kot kulturna travma, 2000, Založba cf, Ljubljana, str. 272.

⁷ Ibid.: 256-279.

med nasilnežem in žrtvijo. Nasilje s pristankom je praviloma posledica razmerja odvisnega subjekta, ki ima manj moči v odnosu do druge osebe in do drugih ljudi, ki lahko izvejo za zlorabo in tudi malo ali nobene socialne izbire (ne mor izbirati kje bo živel, s kom, kdo bo nudil pomoč; kaj bo počel tekom dneva ipd.). Če ima ženska težjo diagnozo (psihiatrično ali na področju intelektualne oviranosti) od nasilneža, se bo verjelo interpretaciji dogodka, ki ga bo podal nasilnež z blažjo diagnozo. Pri razkrivanju nasilja pa nas zanima tudi, kakšen interes ima nekdo, kako interpretira nek dogodek in kakšna je njegova moč v določeni situaciji. Nasilje se ugotavlja kot součinkovanje interesa, interpretacije in moči. V interpersonalnih odnosih gre večkrat za konfuznost/nejasnost in nerazumevanje ravnanj drugega, vendar napačna interpretacija ravnanj drugega še ne pomeni, da je v odnosu tudi prisila in dominacija. Večkrat pride do konfuznosti, to pa še ni nasilje. Interpretacija spolnega akta med odraščajočimi dekleti in fanti je lahko konfuzna in različna, še vedno pa ne gre za dejanje dominacije. Enako velja v primeru hendikepirane osebe. Ko pa gre za dejanje dominacije, gre za zlorabo.

9.) ŽNVO so pomembna **sporočila usmerjale predvsem na ženske same.** Ugotovimo namreč lahko, da pridobijo ženske na osebni moči takoj, ko na novo interpretirajo nadzorovalsko vedenje moža ali partnerja. Tiste, ki nasilno, zlorablajoče in nadzorovalsko vedenje interpretirajo kot znak ljubezni, imajo veliko manj možnosti, da bodo izšle iz nasilja kot tiste, ki zlorabljanje interpretirajo kot nasilje. To, da se je nasilje moških povezovalo z ljubeznijo in z »moškim« načinom obnašanja do žensk, je bistveno omejilo osebno moč žensk. ŽNVO so pomembne tudi zato, ker pomagajo pri reinterepretaciji strukturnih neenakosti in običajnih interpretacij (»določena količina nasilja je samoumevna«; »ženske po svoji naravi skrbijo za druge« ipd.). Z reinterepretacijo ženske že pridobijo določeno količino moči, tudi če ne odidejo od partnerja in ne postanejo ekonomsko samostojne. V varnih hiši, svetovalnici, kriznem centru, skupinah za samopomoč, se takšna reinterepretacija lahko zgodi, četudi se nadaljuje določena mera čustvene odvisnosti. Ta proces reinterepretacije dogodkov in odnosov zahteva **čas in prostor**, ki ga ženska lahko pridobi v svetovalnici, zatočišču ipd. V tem obdobju časa in prostora ima ženska čas razmisliti, govoriti z drugimi ženskami in s tretjo stranko. Tako si poveča osebni prostor in lahko varno razmišlja o različnih pomenih. S tem lahko spremeni medosebne meje; lahko se na primer ponovno vpraša, kako daleč lahko zaupam tej osebi, kakšne vrste spolnih kontaktov hočem imeti in katere nočem itd.

Poslušanje osebnih zgodb preživelih dokazuje, da obstajajo v družbi **visoka pričakovanja, ki se fokusirajo na ženske v raznospolnih odnosih**, kar se kaže tudi takrat, ko so ženske pod hudim čustvenim pritiskom ali stresom, ali takrat ko so ženske pretepane ali spolno zlorabljene s strani partnerjev. Ženske so videne kot odgovorne za kvaliteto odnosa v jedrni družini, ki se kaže kot *setting*, ki naj bi bil neproblematičen, čeprav gre v resnici za *setting*, ki je izredno problematičen.

Nekaj odprtih vprašanj pri delovanju ŽNVO v tem trenutku

1.) Ustrezno odgovoriti na specifične potrebe žensk

Tudi ŽNVO so se odzvale na razvijajočo se družbeno heterogenost. Tako so v zadnjih 10 letih začele nastajati številne na določen problem osredotočene **partikularistične socialne službe**: telefoni za otroke, zatočišča za ženske, skupine za samopomoč samo za ljudi, ki imajo težave s hranjenjem, skupine za samopomoč za dekleta itd. Ta diverzifikacija se nadaljuje in ima predvsem pozitivne učinke, saj so na problem usmerjene socialne službe dostopnejše, strokovno osebje pa je v njih bolj usposobljeno za delo s prav določeno problematiko.

V nekaterih primerih pa razvoj vse bolj specializiranih, razčlenjenih socialnih servisov prinaša številna notranja nasprotja. Pojavlja se na primer vprašanje, ali narediti zatočišče samo za pretepane ženske-uživalke drog ali imajo mesto v že obstoječih varnih hišah za ženske in otroke žrtve nasilja. Odgovor na to vprašanje je sam ambivalenten: če se sprejme stališče naj se ženske, ki so uživalke drog vključijo v obstoječa zatočišča obstaja nevarnost, da:

- a.) bodo imele prednost ne-uživalke in se diskriminacija uživalk prikrito nadaljuje;
- b.) v primeru ko bodo sprejete, strokovno osebje ne bo upoštevalo njihovih posebnih potreb in ne bo dovolj usposobljeno za delo na področju odvisnosti;
- c.) obstaja nevarnost, da bodo izključene s strani ostalih stanovalk, ki jih osebje ne bo sposobno pripraviti na razlike in bodo so-stanovalke do njih izključevalske;
- d.) obstaja nevarnost, da za hišo ne bodo vedele, ali pa bo preveč oddaljena od kraja njihovega bivanja;
- e.) lahko se zgodi, da bodo same strokovnjakinje do njih izključevalske.

Če se žensk v obstoječa zatočišča ne sprejme, in se zanje naredi nova zatočišča obstaja nevarnost ponovne getoizacije in teritorializacije "patologije" kar bo povečalo stigmatizacijo uživalc, socialno izolacija in nimbizacijo.⁸

Odgovor v tem primeru ni ali-ali, ampak in-in: potrebujemo tako spoštovanje načela socialnega vključevanja, to pomeni, da ima vsaka ženska pravico, da odide v varni prostor ne da bi jo ločevali od drugih žensk z izkušnjami nasilja, obenem pa potrebujemo tudi posebne službe za ženske s posebnimi potrebami. V Sloveniji bi potemtakem potrebovali oboje, vključevanje žensk z "večkratnimi diagnozami" v obstoječe varne hiše in zatočišča (pod pogojem, da se strokovne delavke čimbolj pripravijo na pet zgoraj naštetih nevarnosti) in obenem tudi nove specializirane socialne servise.

V Veliki Britaniji so na primer ustanovili varno hišo za ženske z intelektualnimi oviranostmi, ki se hočejo umakniti pred nasiljem. Ker gre za osebe, ki imajo najmanj informacij, so najbolj odvisne od svojcev in strokovnega osebja in za mnoge ne veljajo kot subjekti človekovih pravic, so naredili prav posebno brošuro, ki nagovarja eno najranljivejših skupin žensk, ki tradicionalno sploh ni bila upoštevana v preteklih diskusijah o nasilju nad ženskami.⁹

Predpostavljalo se je, da nasilje nad hendikepiranimi ženskami ni, saj bodisi živijo doma, kjer so zaščitene kot "božji otroci", "nedolžne ovčice", ali pa v zavodih, za katere se je verjelo da tako ali tako varujejo ljudi. Oboje se je izkazalo kot napačno. Hendikepirane ženske so veliko pogostejše kot nehendikepirane v zasebni sferi žrtv fizičnega, spolnega in psihičnega nasilja. Največ nasilja pa doživijo prav v institucijah. Ker imajo manj informacij, so manj izobražene, manj samozavestne in redkeje sprejete kot enakovredni subjekti, nimajo enakih možnosti, da bi našle pot v obstoječe službe. Zato se **socialna pravičnost** lahko uresniči šele, če se zanje ustvari posebno dostopno in na njihove potrebe senzibilizirano socialno službo.

Podobna dilema se pojavlja, ko gre za vprašanje žensk, ki doživljajo nasilje ali pa so bile žrtve nasilja v preteklosti in imajo duševne stiske. Včasih se je zgodilo, da je strokovnjakinje niso želele sprejeti zaradi vsaj 2 razlogov: a.) zaradi strahu pred domnevno "duševno boleznijo", ki je še vedno izjemno tabuizirana diagnoza, ki vzbuja predstave, da gre za osebo, ki je nevarna sebi in drugim; b.) zaradi strahu, da so zaradi pomanjkanja strokovne usposobljenosti za delo

⁸ Več o pojavu *nimby* glej v knjigi Darje Zaviršek, Hendikep kot kulturna travma.

⁹ Prevod celotne brošure je natisnjen v priročniku Inovativne metode v socialnem delu, avtoric Zaviršek, Zorn in Videmšek (Študentska organizacija 2002).

z ženskami z težavami v duševnem zdravju ne bodo uspešne pri pomoči žensk, ki ima duševne stiske; c.) zaradi strahu, kako bodo osebo z duševnimi stiskami sprejele druge ženske, ki nimajo psihiatrične diagnoze.

Duševna stiska se pogosto razume kot vzrok za nasilje in ne kot posledica dolgotrajnega fizičnega ali spolnega nasilja. Strokovnjakinje v ŽNVO bi morale biti posebno dobro usposobljene za področje duševnega zdravja žensk, saj so duševne stiske ena od najpogostejših in nujnih posledic dolgotrajnega nasilja. V nasprotnem primeru dobi ženska sporočilo, da preživeto nasilje ni tako grozno, da bi morala zaradi teh izkušenj imeti dolgotrajne posledice in duševne stiske. To pa je eden od vidikov minimaliziranja problema.

2.) Povečati informiranje in spodbujanje žensk, da pridejo čim prej po pomoč

Čeprav je nasilje nad ženskami postalo družbeni problem, je stigmatizacija tistih, ki razkrijejo nasilje še vedno tako velika, da poskušajo ženske, če jim le uspe, nasilje prikriti. To dokazujejo tudi najnovejši umori žensk v Sloveniji, za katere domnevamo, da so posledica dolgotrajnih nasilnih odnosov, ki so se na koncu končali z umorom žensk in otrok. Ženske nasilje prikrivajo dokler to same zmorejo in dokler se še ne bojijo neposredno za življenje svojih otrok in sebe. Zato se zdi nujnega pomena, da se informiranje žensk o možnosti pomoči v ŽNVO še poveča. S povečanim obveščanjem žensk lahko domnevamo, da bodo ženske po pomoč prišle hitreje, na ta način bi ŽNVO preprečevale najhujše oblike nasilja. Posledica tega je, da pridejo ženske po pomoč pozno je, da gre za osebe z večkratnimi deprivacijami: z izkušnjami nasilja, socialne stiske, duševnimi stiskami, dolgotrajnimi boleznimi ipd. Zato je delo na informiranju izjemnega družbenega pomena. Tudi v tujini številne raziskave dokazujejo, da tudi izkušnje, ki jih ženske doživljajo s strani strokovnih delavk in delavcev, ženske tako patologizira, da o nasilju molčijo kolikor časa je mogoče (Aris, Hague, Mullender 2003).

3.) Sodelovanje uporabnic za krepitev uporabniške perspektive v organizacijah

Pomembno je, da bi bile ženske z izkušnjami nasilja vključene v odločitve pri načrtovanju socialnih služb na tem področju in sodelovale pri njihovem delovanju. Na tem področju so strokovne delavke pogosto pokroviteljske, češ, "ženska rabi čas, naj ne bo obremenjena še z drugimi vprašanji", "imajo dovolj dela same s sabo", namesto, da bi videle participacijo žensk kot način, da si pridobijo več samozavesti in več nadzora nad svojim življenjem. Čeprav so strokovne delavke sprejele dejstvo, da ženske ki preživljajo nasilje niso "nemočne žrtve" temveč so "preživele" (*survivors*), saj so na različne načine poskušale nasilje zmanjšati ali se

mu izogniti, se to včasih pozabi, ko se razmišlja o soudeleženi žensk, ki imajo lastne izkušnje z nasiljem pri delu neke organizacije. Neka angleška raziskava je prišla do zanimivih rezultatov, ko so ženske preživele nasilje spraševali po tem, ali se jim zdi pomembno, da bi preživele sodelovale pri načrtovanju socialnih služb in participirale pri njihovem delu, je 81 % vprašanih preživelih dejala, da bi ženske morale aktivno sodelovati pri tem. Vendar sodelovale naj bi druge preživele in ne one (Aris, et al 2003). Ta ugotovitev je raziskovalke prepričala v to, da so ženske, ki so tako odgovorile dobile takšno obliko pomoči, ki v resnici ni prispevala k njihovem opolnomočenju, temveč jih je hendikepirala in ustvarila ali okrepila identiteto "ženske žrtve". V raziskavi so vprašane veliko govorile o tem, kako je nasilje negativno vplivalo na njih, česa ne zmorejo in niso zmogle. Iz tega je mogoče sklepati, da je oseba, ki preživlja nasilje do določene mere "determinirana", označena in včasih celo stigmatizirana zaradi preživetega nasilja, tako, da se je ne vidi več kot sposobne za, na primer, delo v socialnih službah. Posledica tega je, da tiste strokovnjakinje, ki imajo izkušnje z nasiljem to skrivajo, in ne želijo biti videne kot strokovnjakinje "z lastno izkušnjo". Zdi se, kot da bi prav to, kar je včasih v feminističnem gibanju veljalo kot pomembna lastnost, postalo stigma. Iz tega izhaja vse večja nepripravljenost strokovnjakinj, da bi spregovorile o izkušnjah lastnega nasilja, v primeru, ko imajo same izkušnje z nasiljem. Problem je, da prav tisto, kar je bilo ključno za razvoj dobre prakse na tem področju, postaja neizgovorjeno in v ozadju. Strokovnjakinje tvegajo, da bodo označene kot "slabše" ali preveč pristrane, »emocionalno vpletene«, če odkrijejo, da so bile tudi same žrtve zlorab. Prav tisto, kar je v socialnem delu v preteklosti veljalo kot pozitivno načelo (imeti osebno izkušnjo neke stiske) se sedaj bolj negativno vrednoti in postavlja pod vprašaj njihovo kredibilnost na različnih področjih. Spregovoriti o izkušnjah lastnega nasilja lahko strokovnjakinji prinese nezaželeno identiteto. To pomeni, da se zgolj formalno izobraževanje vrednoti višje kot če ima strokovnjakinja tudi osebno izkušnjo na tem področju. Definirati nekoga kot osebo, ki "ima z nečim izkušnjo" ne sme biti ovira za njihovo neposredno participacijo pri načrtovanju in sodelovanju pri realizaciji socialnih služb. To se večkrat očita tudi delavkam v nevladnih organizacijah, češ, da so zato tako angažirane, tako pristrane, ali tako zavzete. To pomeni, da se stereotipi, ki jih imajo ljudje do žensk, ki so preživele nasilje prenašajo tudi na strokovne delavke, ki delajo na tem področju in zato se delavke pred tem ščitijo tako, da o svojih izkušnjah nasilja ne govorijo.

Ženske, ki so prisiljene zato, da dobijo pomoč razkriti, da preživljajo nasilje, so torej pogosto stigmatizirane s strani javnosti in s strani strokovnega osebja. Aris, Hague in Mullender

(2003) govorijo o tem, da so ženske v tem smislu deloma definirane preko nasilja moških. Ko so etiketirane kot tiste, ki "imajo izkušnjo", se jih dojema predvsem kot "uporabnice", kot tiste, ki so manj zanesljive, bolj ranljive in manj sposobne. Ta stigmatizacija se mora prekiniti.

4.) Procesi profesionalizacije ženskih NVO

V zadnjem desetletju so se ženske NVO na področju nasilja vse bolj profesionalizirale in v resnici postale **ženske socialne službe s statusom NVO**. Profesionalizacija je prinesla nekaj pozitivnih posledic, kot na primer kontinuiteto dela, stalno prisotnost v skupnosti, vse večjo prepoznavnost, strokovnost in tudi uveljavljenost med javnimi socialnimi službami. Obenem pa je profesionalizacija prinesla tudi negativne učinke, med katerimi so najbolj očitni manjša kritičnost in aktivizem, primeri slabe prakse in nestrokovnost v odnosu do uporabnic, manjši zagon za uvajanje inovativnih oblik dela in pristopov, večji psihologizem in občutki omnipotentnosti pri nekaterih strokovnjakinjah (»me vemo najbolj«). Dilema pred katero danes stojijo ŽNVO ni majhna, saj se morajo odločiti ali ohraniti status NVO, ki prinaša določene koristi in številne ovire, ali pa pridobiti koncesije in postati državno financirana organizacija z novimi obveznostmi pa tudi z večjo finančno gotovostjo. Ne glede na njihovo odločitev so pred njimi številne naloge, med katerimi naj omenim le nekatere:

- profesionalizacija ŽNVO zahteva **neprestano izobraževanje** za dobro prakso in **samorefleksijo** (nujnost poglobljene supervizije, ki poveča samorefleksijo strokovnjakinj);
- ŽNVO morajo krepiti svoje klasično delovanje v smeri političnega aktivizma, ne smejo izgubiti političnega naboja, ki pomeni, da **neprestano opozarjajo na kršitve človekovih pravic žensk in senzibilizirajo javnost za pravico do nenasilja** vseh ljudi;
- ŽNVO morajo nadaljevati zahteve in delo usmerjeno k vse bolj **horizontalnim povezavam z državnimi institucijami** in postati enakovredne organizacije na področju socialnih pravic žensk.

Zaključek

Pri nastajanju novih ponudb na področju pomoči ženskam, ki doživljajo nasilje se znajdemo pred paradoksom: ali nastajanje novih služb pomeni, da smo sprejeli dejstvo, da bodo moški vedno nasilni? Ali pa celo, da je to del moške narave? Ali pa, da je nasilje moških nad ženskami del socialnega življenja s katerimi morajo računati tako ženske kot država? Ali vse večja pozornost tudi v smislu obveščanja, varovanja temnih ulic, ali vse to pomeni, da bodo

moški vedno, ko bodo imeli priložnost, da posiljujejo, posiljevali? Paradoks je torej v tem, da po eni strani s projekti na področju ženske problematike pomagamo žrtvam, po drugi strani pa nasilje normaliziramo in integriramo v skupek vseh drugih socialnih problemov. Ta dilema dokazuje, **da delo na področju nasilja nad ženskami in otroki ne sme nikoli postati zgolj nudenje psihosocialne in pravne pomoči, temveč mora vedno ostati tudi politični boj proti nasilju nad ženskami sploh.**

ŽNVO so v Ljubljani nedvomno naredile ključne premike za pomoč preživelim, za destigmatizacijo žrtev in za javno ozaveščanje, da je nasilje nad ženskami in otroki družbeni in ne individualni problem. Za financerje, strokovno javnost, celotno družbo, same strokovnjakinje, ki delajo na tem področju in za same ženske, ki imajo izkušnje z nasiljem bi bil prav gotovo dragocen podatek, kolikim ženskam so ŽNVO v Ljubljani pomagale. Morda bi se morala tu začeti prva sistematična statistika, ki bi dala vsaj določen vtis o vrhu ledene gore.

Literatura

Aris, Rosemary in Hague, Gill in Mullender, Audrey (2003): Defined by men's abuse: the 'spoiled identity' of domestic violence survivors. V: Stanko, Elizabeth A. (2003): The Meanings of Violence. Routledge, London, New York. Str. 149-164.

Dobash R. Emerson in Dobash, Russell P (1992): Women, Violence and Social Change. Routledge, London New York.

Enders, Ursula ured. (2003): Zart war ich, bitter war's. Handbuch gegen sexuellen Missbrauch. Kiepenheuer & Witsch, Koeln.

Hagemann-White, Carol (1998): Violence without end? Some reflections on achievements, contradictions, and perspectives of the feminist movement in Germany. V: Klein, Renate C.A. ured.: Multidisciplinary Perspectives on Family Violence. Routledge, London, New York. Str. 176-194.

Hoff, Lee Ann (1990): Battered Women as Survivors. Routledge London, New York.

Klein, Renate C.A. ured. (1998): Multidisciplinary Perspectives on Family Violence. Routledge, London, New York.

Mullender, Audrey (1996): Rethinking Domestic Violence. The Social Work and Probation Response. Routledge, London, New York.

Roemkens, Renee in Mastenbroek Sylvia (1998): Budding happiness: The relational Dynamic of the abuse of girls and young women by their boyfriends. V: Klein, Renate C.A. ured.: Multidisciplinary Perspectives on Family Violence. Routledge, London, New York. Str. 58-78.

Stanko, Elizabeth A. (2003): The Meanings of Violence. Routledge, London, New York.

Zaviršek, Darja (1997): Diskurzi o nasilju in pomoči. Socialno delo, letnik 36, št.5-6, str. 329-346.

Zaviršek, Darja (2000): Hendikep kot kulturna travma. Založba cf/, Ljubljana.

Zavod Emma (2003): Odpiranje centra za mlade ženske-žrtve nasilja. Zbrani prispevki z okrogle mize, Ljubljana.